

Pratarmė

Šio straipsnių rinkinio pagrindas – 2015 m. spalio 2 d. vykusios Lietuvos kultūros tyrimų instituto surengtos tarpdalykinės mokslinės konferencijos „Vaizdų tekstai – tekstų vaizdai: dailės kūrinys kaip vaizdinys ir aprašymas“ pranešimai, nors publikuojami ne visų dalyvių tekstai, be to, yra keletas naujų autorių. Leidinyje atsisakyta paantraštės pastebėjus, kad konferencijoje svarstyta žodžio ir vaizdo santykių problematika vis dėlto pranoksta ekfrazės ir egzegezės panašumų ir skirtumų klausimus, nors daugiausia skleidžiasi būtent vaizdingumo, arba mentalinių vaizdinių, ir vizualumo, arba rega suvokiamų paveikslų, fizinių vaizdo (ir rašto) laikmenų, sąveikos lauke.

Vaizdo ir žodžio pranešimai jau senokai įsitvirtino medialioje kasdienybėje – masinėje žiniasklaidoje, populiariojoje kultūroje, o šiandien dominuoja ir socialiniuose tinkluose. Menai, priešingai, dar visai neseniai laikėsi raiškos rūšių, medijų grynumo normų. Vis dėlto grynumo siekis, regis, niekuomet nebuvo išsipildęs. Vaizdai ir žodžiai nebūtinai turi būti matomi greta. Dažnai vieni arba kiti būna visai nematomi, bet ne mažiau veiksmingi, pavyzdžiui, tariamai išskirtinė „grynai“ vizualios raiškos sritis – abstrakčioji tapyba – niekuomet nebūtų prigijusi dailės lauke be teorijų pamušalo. Literatūros tyrėjai akimi nematomus tekstų vaizdus, regis, atrado anksčiau, nei dailėtyra nematomus vaizdų tekstus pripažino tiems vaizdams suvokti lemtinga jų sandaros dalimi. Šiandien sėkmingai plėtojamos dėl vaizdinio posūkio poveikio atsiradusios intermedialios literatūros studijos. Vizualiųjų menų srityje savo ruožtu labiau linkstama pabrėžti ne taikų vaizdų ir žodžių sambūvį, o vaizdų emancipaciją, nors ši irgi būtų produktyvios, prasmingos sąveikos su tekstais forma. Ne vien sklaidos srityje pastebimą šiuolaikinių vizualiųjų menų suartėjimą su žodžių kalba galima būtų palyginti su garsinio kino atsiradimu.

Rinkinio straipsniuose nagrinėjami įvairių laikotarpių meno, kultūros, mokslo reiškiniai leidžia parodyti vaizdo ir teksto ryšių įvairovę, kuri sunkiai paklūsta klasifikacijoms. Ekfrazės, arba vaizduotės akimis matomų teksto vaizdų, klausimams atstovautų bent trys labai skirtingi straipsniai. Literatūros teoretikė Inga Vidugirytė straipsnyje „Literatūrinio peizažo vizualumas“ tarpdalykinių peizažo diskusijų ir vizualumo studijų kontekste nagrinėja rusų rašytojo Nikolajaus Gogolio (1809–1852) kūryboje susiformavusį peizažo žanrą, itin glaudžiai susiedama vaizdingumo ir vizualumo aspektus, atskleisdama heterogenišką, nevienakryptį literatūrinių gamtovaizdžių ryšį su kitų sričių peizažų praktika, taip pat apmąstydamą moksliniam tyrimui pasitelktą meninio tyrimo eksperimentą – gamtos aprašymų vizualizacijas. Įspūdingomis neegzistuojančių paveikslų ekfrazėmis, meninės erdvės eksperimentais Gogolis siekęs paversti prozą erdvinio meno objektu, galinčiu konkuruoti su natūraliais gamtovaizdžiais ir architektūra, ir šią jo prozos vaizdingumo temą papildė žvilgsnio, regos, žiūros motyvas, paties rašytojo plėtojamas laiškuose. Peizažas šiame tyrime yra kultūros vaizdinys, kuriuo reprezentuojamas, struktūruojamas ir simbolizuojamas pasaulis tapybos, landšafto dizaino, geografijos, literatūros, architektūros ir kitose srityse.

Dailėtyrininkės Laimos Laučkaitės tyrimo objektas – žydų kilmės vokiečių rašytojo Arnoldo Zweigo esė „Vilniaus puošmenos“ apie Vilniaus architektūros paminklus, išspausdinta 1924 m. Berlyno žurnale „Menora“ su ekspresionistinėmis dailininko Magnuso Zellerio iliustracijomis. Skirtingai nuo kitų Pirmojo pasaulinio karo metais apie Vilnių rašiusių autorių, Zweigas nepateikė faktinių duomenų apie architektūros paminklų istoriją, meninę stilistiką, statybą, o jų analizėje apsiribojo formaliais elementais – spalva, erdve, šviesa, garsu, tad jo Vilniaus architektūros aprašymai yra tarsi (modernistinė) tapyba žodžiais. Prie straipsnio publikuojamas ir Zweigo esė vertimas. Lijana Šatavičiūtė, nagrinėdama tekstus apie XX a. 4 dešimtmečio lietuvių ir estų tradicinių amatų parodas JAV, aiškina, kokį parodų ciklo paveikslą, bendrą vaizdą, įspūdi formuoja šie nedidelės apimties reportažai JAV lietuvių išeivijos ir Lietuvos spaudoje, ką jie byloja apie dailiųjų amatų padėtį tarpukario

Lietuvoje, dirbinių estetiką, rengėjų ir pirkėjų skonį. Autorė taip pat atskleidžia, kaip smarkiai spaudos pranešimai skiriasi nuo archyvuose rastos medžiagos, liudijančios apie neviešintą tų materialiai nuostolingų renginių pusę.

Monografijos „Literatūros (inter)medialumo strofos, arba Žodis ir vaizdas“ (2016) autorė Irina Melnikova šįkart straipsnyje „Dailė kine: (ne)kalbantys portretai“ nagrinėja vaizdus, nors kūrinių (re)prezentacija kine ir galėtų būti literatūrinės ekfrazės atitikmuo. Remdamasi italų režisieriaus Luca Guadagnino filmu *Aš esu meilė* (2009), kuris 2010 m. buvo nominuotas Europos parlamento LUX kino apdovanojimui, 2011-ųjų gegužę per Europos dienos šventę rodytas Vilniuje Kudirkos aikštėje, teoretikė klausia, ar visada paveiklo reprezentacija aktualizuoja intermedialųjį kino dialogą su daile, kokiomis sąlygomis gali būti užmezgamas šis intermedialusis ryšys, kitaip tariant, kada ir kaip kinas suteikia dailei savarankišką balsą, kaip dailė kine įgyja galią virsti pasakojimu, kokį efektą šis virsmas sukelia.

Du rinkinio straipsniai skiriami dvejopos raiškos, iš vaizdų ir žodžių sudarytiems kūriniams. Jolitos Liškevičienės tyrimo objektas – XVII a. pirmoje pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyvenusio didiko erudito Mikalojaus Kristupo Chaleckio „Alegorijos“, asmeninių maldų ir religinių apmąstymų rinkinys, sugulęs į 24 vaizdų ir tekstų alegorijas, išleistas Vilniuje, Leono Mamoničiaus spaustuvėje 1618 metais. Spaudinys išsiskiria iš to laiko konteksto ne vien dėl dar neįprastos savo formos, kai simboliniai medžio raižiniai derinami su tekstu, bet ir dėl dar neįprasto literatūros žanro, jungiančio emblemos, devocinės literatūros ir tikėjimo išpažinimų bruožus. Nors raižiniai nagrinėjami kaip vėliau už tekstą atsiradusios jo iliustracijos, autorė pabrėžia, kad teksto ir vaizdo santykis šioje knygoje – dvipusis ir neatskiriamas, jų sąveika ir yra tikroji kūrinio esmė. XXI a. dvejopos raiškos, arba multimedialus, menas gana sunkiai siekia pripažinimo, nors šiandien sunku rasti paveikslų be raidžių ar lydraščių (Erika Grigoravičienė, „Vaizdas, žodis ir vaizdinys šiuolaikiniame mene“). Dalis multimedialių darbų medijos požiūriu atrodo kaip įprasti dailės kūriniai su pavadinimais, vis dėlto teksto svarba

ir funkcijomis išsiskiria šiuolaikinių vizualiųjų menų lauke, savaip kalba apie žodžio ir vaizdo laisvę, siekia jų lygybės, leidžia rasti netikėtoms vaizdingumo ir vizualumo sąsajoms. Tokių kūrinių reikšmę kultūrai padeda atskleisti jų nagrinėjimas ne tik dvejopos raiškos praktikos, bet ir vaizdaraščio kaip teorinės, filosofinės koncepcijos kontekste.

Kitų dviejų straipsnių objektas yra fotografijos santykiai su tektais dviejuose skirtinguose – publicistikos ir architektūros paveldo tyrimų – diskursuose. Margarita Matulytė aiškina, kaip patetiško tuščiažodžiavimo pilną „atlydžio“ spaudą destruktvyviai veikė eretiška Adaukto Marcinkevičiaus (1936–1960) fotografijos estetika. To meto kultūros žurnalai vis rečiau pasitelkdavo socrealistines inscenizacijas ir puslapius užpildydavo poetiniais vaizdais, kasdienybės scenomis. 1957–1959 m. Valstybinėje politinės ir mokslinės literatūros leidykloje, laikraščio „Literatūra ir menas“, žurnalų „Jaunimo gretos“ ir „Švyturys“ redakcijose dirbusio jauno fotografo nuotraukos šiame kontekste vis tiek pranoko iliustracijų paskirtį, užduotis ir normas. Socrealizmą jos perkeitė į meninę dokumentalizmą, atvėrė reikšmingos formos paradigmą ir savo vizualia kalba prabilo apie geismą ir mirtį. Edita Povilaitytė-Leliugienė, tir-dama XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės Vilniaus aukštutinės pilies fotografijas, aiškina vaizdų reikšmę architektūros paveldo tyrimams. Fotografijos tampa neįkainojamu šaltiniu, savotišku daiktiniu įrodymu, stokojant vykdytų architektūros tyrimų, konservavimo, restauravimo darbų dokumentų. Tuomet jos yra tarsi žodžių diskurso gairės. Autorė svarsto, kaip fotografijos gali papildyti žodžių pasakojimą ir ką jos dažniausiai nutyli.

Vaizdų tekstų – paveikslų interpretacijos, egzegzės, žodinių meta-tekstų – problematikai iš dalies skiriamas Sigitos Maslauskaitės-Mažylienės straipsnis „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“. Apsiribodama baroko epocha, daugiausia remdamasi garsiuoju maldos vadovėliu – šv. Ignaco Lojolos „Dvasinėmis pratybomis“, autorė siekia išryškinti vaizduotės ir juslinio suvokimo galias, arba „įtampą tarp žmogaus rankomis sukurtų ir vidinių, „dieviškos meilės“ įkvėptų atvaizdų“, suprasti sudėtingą sakralinės dailės santykį su dvasinėmis

patirtimis. Laura Petrauskaitė apžvelgia vieno dailininko – skulptoriaus Mato Menčinsko (1897–1942) – kūrybos recepcijos, žodinių interpretacijų kaitą tarpukariu, sovietmečiu ir pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį, išvelgdama galimybę išryškinti dailės kritikos galią sukurti tai, ko galbūt nematyti, (iš)rasti įvairias dailės kūrinių arba vaizdų simbolines prasmes. Vaizdų tekstai atkreipia dėmesį į suvokimo klausimus, žiūrovo perspektyvą, kita vertus, ekfrazės tekstų vaizdai taip pat juk egzistuoja būtent skaitytojo vaizduotėje.

Erika Grigoravičienė